

Felcserélő anyanyelvi nevelés vagy hozzáadó?

Papp István igaza

Aligha akad olyan nyelvész magyartanárképző intézményeinkben, akinek az lenne a célja, hogy tanítványait atyai pofonokba kergesse. De előfordul ilyesmi. Akkor is, ha ez tanárképző kollégáinknak nem célja, s akkor is, ha erről ők nem is tudnak.

Egy magyartanároknak tartott előadásom végén, egy hozzászólásban mesélte valaki a következő történetet: „Én suksükölő faluból származom — kezdte a tanárnő — és az egyetemen nagyon meg kellett küzdenem azért, hogy leszokjak erről a helytelen beszédről. Nem volt könnyű, de leszoktam. Engem ma is zavar, ha a tanárban a kollégáim, például a tornatanár vagy a fizikatanár suksükölnek. Egyszer, még egyetemista koromban, amikor hazamentem a falumba, kijavítottam az édesapámat, amikor suksükölt. Akkora pofont kaptam tőle, hogy szinte még ma is fáj a helye.”

Persze nemcsak a magyartanárok javítgatják az emberek „helytelen” beszédét, mindenki más is. Például az a biológiatanár is, aki egy tanítványával azt mondatta el, miképp készítik a befőttet, s mikor a kisgimnazista azt mondta, hogy *rátesszük az üvegre a celefánt*, a tanár megismételtette vele hangosan, hogy mit tesz az üvegre, majd kinevettette a gyereket az osztálytársaival a *celefán* miatt. Úgy megszégyenítette a tanár a gyereket, hogy annak még ma is, nyugdíjas szakfelügyelő korában is görcsbe rándul a gyomra, ha erre az esetre gondol.

Az egyetemista kapta atyai pofon, a szakfelügyelő úr fájdalmas emléke s az a sok-sok hasonló sérelem, ami a „helytelenül” beszélőket éri, elkerülhető lenne, ha a helyes(nek vélt) beszéd letéteményesei nem a felcserélő, hanem a hozzáadó anyanyelvi nevelésnek lennének ügybuzgó hívei. A h o z z á d ó nyelvpedagógia célja egy új nyelvváltozat megtanítása oly módon, hogy a diák eredeti nyelvváltozata ne sérüljön. Az ilyen pedagógiai helyzetben tanult új változat a régit nem kiiktatja, hanem ahhoz hozzáadódik, a gyermek nyelvi repertoárja ez által bővül. Ezzel ellentétes a f e l c s e r é l ő pedagógia. Ebben az új nyelvváltozatot úgy sajátíttatják el, hogy az a régit (a gyermek nemsztenderd változatát) felcserélje. A sztenderd változat megtanítása a nemsztenderd változat kiiktatásával együtt történik.

Amikor a hozzáadó vagy a felcserélő nyelvpedagógia célját említem, nem kell feltétlenül *expressis verbis* megfogalmazott célokra gondolni. Ha megkérdeznénk azokat a tanárképző kollégáinkat, akiknek a tanítványa kijavította sükölkölő édesapját, hogy a felcserélő vagy a hozzáadó nyelvi nevelés-e a céljuk, valószínűleg a hozzáadót említenék válaszul. Mégis az a helyzet, hogy a tanítványuk a felcserélő nyelvi viselkedésnek lett híve. Ha tudta volna, hogy édesapja nem *helytelenül* beszél, hanem *helyénvaló módon*, úgy, ahogy a faluban mindenki beszél (hacsak nem lesz belőle magyartanár), akkor nem sértette volna meg édesapját, s nem kapta volna azt a hatalmas pofont se.

A magyar iskolai anyanyelvi nevelést régóta a felcserélő pedagógia jellemzi — persze nem annyira a hivatalosan kinyilvánított céljait, mint a gyakorlatát. PAPP ISTVÁN „A magyar nyelvtan nevelőereje” című dolgozatában (Bp., 1935) az 1930-as évekről írta, hogy „Siralmas a helyzete tájszólásainknak a közéletben: az újság, a vasút, a rádió és az iskola vállvetve fáradoznak azon, hogy a nép ajkáról letöröljék a szójárás zamatát, a vidékies ejtés frissességét” (45). Az iskolai nyelvi megbélyegzés kártékony hatásait nagyon pontosan jellemezte, amikor ezt írta: „A legelső dolog, ami a gyermeket meglepi az iskolában, az, hogy az a magyar nyelv, melyet otthon tanult az édesanyjától, s melyet szülei, testvérei és játszótársai beszélnek, nem helyes, hanem szégyelnivaló. Minden erejét összeszedi hát, hogy egy-kettőre elfelejtse szülőfaluja parasztos beszédmódját, mely az első napokban annyi pirulást és lelki gyötrelmet szerzett neki. El is felejtí mihamar, s ha később felnőtt korában a gyermekkori anyanyelv hangja találja megütni fülét, rögtön feltámad lelkében az első iskolai napok szorongó, kellemetlen érzése. Ez az érzés fogja színezní lelkében állandóan szülfaluja nyelvjárásának képét, s hogy megszabaduljon a kellemetlen emléektől, igyekezni fog fölé emelkedni gúnyal és megvetéssel. Meggondolták-e az iskola emberei, mit romboltak itt a növendék lelkében?” (PAPP 1935: 16–7).

A nyelvjárások leszólásának és a köznyelv dicsőítésének tipikus érveit „kissé kiélezve (de nem eltúlozva)” LŐRINCZE LAJOS (1980: 211) pontosan összefoglalta: a tájnyelv elhaló, de a köznyelv fejlődő, az előbbi csak regionális érvényű, de az utóbbi országos érvényű és a közös nemzeti műveltség hordozója, az elmaradott nyelvi forma elmaradott (műveletlen) embert is takar, következésképp mindent meg kell tenni a köznyelviesedés siettetésére (a tájnyelv elhagyatására), tehát a „helytelenül” beszélők helyes beszédre szoktatására. Majd így folytatja: „S ez — úgy látszik — meg is történik. Hallunk túlságosan következetes pedagógusokról, akik egy csapásra le akarják szoktatni a rájuk bízottakat nemcsak táji szavaikról, hanem olyan kiejtési jellegzetességükről is, amelyet azok szinte képtelenek elhagyni, mert hiszen nem is hallják a különbséget a saját kiejtésük és a kínált, kívánt, követelt forma között.” (LŐRINCZE 1980: 211–2).

Az iskola nyelvhasználat-formáló szerepéről KISS JENŐ kétségtelenül helyesen állapította meg, hogy „A nyelvjárások Magyarországon meglehetősen széles

körü lenézettségnek »örvendenek«. Ennek egyik, nem is a legfontosabb oka az iskolai magyartanítás korábbi, nagyjából általánosnak mondható azon gyakorlata volt, amely a tanulók nyelvjárásiasságát nem ésszerűen kezelendő és felhasználható, de legalábbis felhasználható, hanem csupán kiiktatandó, kigyomlálandó, sőt üldözendő tényezőnek tekintette.” (1998: 934). Pedig — írja KISS JENŐ mással — „Ha az esélyegyenlőség elősegítését komolyan vesszük, akkor a nyelvjárás-függőségű nyelvi hátrányoknak az iskolai oktatásban való ignorálása egyszerűen (szakmai és emberi) felelőtlenség” (2001: 147). Az ilyen szakmai és emberi felelőtlenségből elkövetett hibákat az amerikai JOHN BAUGH (1999) *pedagógiai műhibák* nevezte.

Tanárképzésünk sok egyetemen és főiskolán a 21. század elején is fenntartja, illetve továbbörökíti a nyelvi megőrzést. Nyilvánvalóan nem azért, mert az egyetemi tanárok, nyelvészek és módszertanok tudatosan „rombolni akarják növendékeik lelkét” (PAPP ISTVÁN), avagy romboltatni akarják az általuk képzett magyartanárokkal a növendékek lelkét, hanem azért, mert a hagyomány rabjai, akik nem teszik kritika tárgyává az évszázados elveket és tanári praxist. Nem abból indulnak ki, hogy az iskolába lépő gyermek már jól tud magyarul, csak nem azt a változatot beszéli, amelyet az iskola elvár. A nyelvjárást nem tekintik a köznyelvvél egyenrangú változatnak, hanem „egy csapásra le akarják szoktatni a rájuk bízottakat” róla (LŐRINCZE LAJOS), sőt „üldözendőnek tekintik” (KISS JENŐ). Vagyis: tanárképzésünkben a felcserélő pedagógia uralkodik, nem a hozzáadó. A tanárok zöme arra neveli növendékeit, hogy felejtsek el, vetkőzzék le nyelvjárási (avagy nemsztenderd) beszédüket, s helyette tanulják meg a sztenderdet. Ez a felcserélő pedagógiai stratégia, ami „elfordítja a gyermek lelkét igazi anyanyelvétől” (PAPP ISTVÁN 1935: 45), ugyanakkor hátráltatja, megnehezíti a köznyelv megtanulását is. Ezzel szemben a hozzáadó tanári stratégiával tanítók arra nevelik növendékeiket, hogy a maga helyén mind a nyelvjárás, mind a köznyelv használata *helyénvaló*, s *nyelvészeti*leg egyik sem különb a másiktól, de a *társadalmi megítélésben* annál inkább. A hozzáadó pedagógiai stratégiával tanítók nem csökkentik, hanem növelik tanítványaik nyelvi önbizalmát. Nagyon kevesen vannak még, de vannak már ilyen tanítóink és tanáraink is.

PAPP ISTVÁNNak sajnos, ma is, hét évtized múltán is igaza van, de nem szükségszerű, hogy örökké igaza legyen. Nem szükségszerű, hogy a magyar iskolai anyanyelvi nevelésben évtizedek múlva is szakmai és emberi felelőtlenség uralkodjon. De ahhoz, hogy PAPP ISTVÁNNak egyszer majd ne legyen már igaza, elengedhetetlenül szükséges a tanítók, tanárok s különösen a magyartanárok képzésének megváltoztatása, a ma uralkodó felcserélő pedagógia kiiktatása, felváltása hozzáadó pedagógiára.

KONTRA MIKLÓS

Irodalom

- BAUGH, JOHN (1999): *Out of the Mouths of Slaves: African American Language and Educational Malpractice*. Austin Tx.
- KISS JENŐ (1998): A magyar dialektológia s újabb feladatai az ezredfordulón. *Magyar Tudomány* 1998/8: 929–35.
- KISS JENŐ (2001): Az alkalmazott dialektológia: a nyelvjárások és az anyanyelvi oktatás. In: *Magyar dialektológia*. Szerk. KISS JENŐ. 145–56. Bp.
- LŐRINCZE LAJOS (1980): *Emberközpontú nyelvművelés*. Bp.
- PAPP ISTVÁN (1935): *A magyar nyelvtan nevelőereje*. Bp.